

Kelemen János

Baudolino, Szent Baudolino*

Umberto Eco új regényének hőse Szent Baudolinótól, Alessandria védőszentjétől kölcsönzi nevét. Tudva levő, hogy a piemonti Alessandria az író szülővárosa, így már a könyv fellapozása előtt felébred bennünk a gyanú, hogy *A tegnap szigete* után ismét önéletrajzi motívumokkal átszőtt történetet fogunk olvasni. S valóban így van. Eco a *Baudolino*-ban kiterjeszti és mintegy poétikai elvvé formálja, a szöveg konstrukciós szabályaként működteti az autobiografizmust. Hangsúlyozzuk: az életrajzi mozzanatok *formális-poétikai* okokból, s nem valamiféle személyes vallomási kényszerből jutnak szerephez. A szöveg láthatóvá teszi az író *figuráját*, miközben maga az író, a szemiotika tudós professzora, számtalan tudományos mű világhírű szerzője, egyszóval – az elméletíró Eco kifejezésével élve – az „empirikus szerző” különféle narratív fogásokat vet latba, hogy személyét elrejtse alakjai mögé. Személyesen legföljebb úgy és annyiban van jelen, hogy – mint előző regényeiben is – olyan problémákat vet fel és dolgoz ki narratív eszközökkel, melyeket tudományos és elméleti igényű munkáiból jól ismerünk (ezúttal a *Kant és a kacsacsőrű emlős*, illetve az utóbbi évek narratológiai és interpretációelméleti tanulmányainak Ecója sejlik fel a regény lapjain).

A rejtőzködést *A rózsza* nevében a megtalált kézirat fikciója szolgálta. Most, a *Baudolino*-ban, szintén a kerettörténetnek van ilyen funkciója: a hős egy harmadik személynek – Nikéasz Koniatesznak, a bizánci történetírónak – meséli el történetét, ráadásul unos-untalan azt állítva, hogy a történet elejétől végéig hamis. (Az elbeszélés szerint Barbarossa Frigyes fiává fogadja a fraschetai parasztfiút, akinek Freisingeni Ottó, Abélard valahai tanítványa, a kancellárja, a krónikáiban Magyarországot is megörökítő híres püspök lesz az első tanítómestere. Baudolino később tíz évig tanul Párizsban, majd az itteni barátaiból verbuvált kompániával részt vesz a császár viszontagságos katonai és politikai vállalkozásaiban. Ott van Alessandria megalapítói között, apjával megvédi a várost, Legnanónál megmenti a császár életét. Közben Ottó egy útmutatója nyomán fejébe veszi, hogy létezik János pap mitikus országa, s János pap levelének segítségével, melyet ő hamisított Párizsban, ráveszi Barbarossát, hogy vezessen expedíciót a távoli vidékre. Ez Barbarossa Frigyes keresztes hadjáratának a háttere, melynek során a császár titokzatos körülmények között vízbe fúl. Baudolino eljut csapátával a mesés lények és szörnyszülöttek lakta Pndapetzimbe, hogy újabb kalandok után maradék társaival visszajusson a keresztesek által éppen elfoglalt Konstantinápolyba. Itt jön rá, hogy Frigyeset egyikük megölte, s leszámol a vélt gyilkossal. A történet azonban a Nikéasznak szóló elbeszéléssel nem ér véget, hiszen éppen az elbeszélés fényében válik világossá, hogy ki volt az igazi gyilkos. Baudolino megrendül, „oszlopszentnek” húzódik vissza egy oszlop tetejére, ahonnan általános tisztelettől övezve

* A tanulmány megjelent a *Jelenkor* 2004. februári számában, 218–224.

próféciákat intéz a környék lakóihoz, hogy végezetül újra elinduljon János pap országába, megtalálni elvesztett szerelmét, Hüpátiát.)

Szent Baudolino alakját (az Alessandria környéki Villa del Foro egykori püspökéét) tudomásom szerint először 1981-ben idézte fel Eco egy eldugott helyen megjelent, de azóta a *Bábeli beszélgetés* c. kötetében magyarul is olvasható cikkében, a *Szent Baudolino csodájában*. (Persze régebbre is visszamehetünk, hiszen a cikk ma olvasható változatába beolvastotta egy 1967-ből származó, szülővárosának erkölcséről és szokásairól szóló rövid írását.)

A *Szent Baudolino csodája* – az Eco által szintén kedvelt kifejezést használva – „előképe” a *Baudolinónak*, hiszen a regény cselekményének fő szála azokból a legendákból szövődik, melyeket ez a nagyon szép szöveg Alessandria lakóiról és védőszentjéről felelevenít. Az egyik legenda hőse Gagliaudo, aki 1168-ban megmentette a császáriak által ostromlott Alessandriát. A regényben ő lesz majd Baudolino apja, s Rosina nevű tehenével pontosan úgy menti meg a várost, ahogyan a *Szent Baudolino csodájában* olvashatjuk. Egy másik, eredetileg Paulus Diaconusnál található legenda azt beszéli el, hogy a látnokként és csodatevőként tisztelt Szent Baudolino éppen hogy nem tesz csodát: nem menti meg a király nyíllal sebzett unokaöccsét, akinek a haláláról látnoki erővel tudomást szerzett. A történet Eco kommentárja szerint arról szól, hogy a valóságos életben nincsenek csodák: Baudolinónak az a csodája, hogy „meggyőz egy hiszékeny longobárdot, hogy a csoda ritka jószág”. Természetesen ez a történet is megismétlődik a regényben.

Baudolino, a realista és józan szent, Alessandria lakóinak jellemvonásait sűríti magába. Alessandria „az eszménytelenség és a szenvedélymentesség városa”, melynek története arra tanít: „ne higgy a titokban, ne bízz a Noumenonban”. Ritka személyes megjegyzéseinek (vallomásainak?) egyikeként Eco így fejezi be a szülővárosának szentelt eszme-futtatást: „Ha tudnák, micsoda büszkeség rádöbbenni, hogy egy ilyen nagyotmondás és mítoszok, küldetések és igazságok nélküli város fia lehet az ember!”

A fentiek alapján azt várjuk, hogy Szent Baudolino alakja – úgy, ahogyan a *Szent Baudolino csodájában* megismertük – kulcsot ad a regényhez. Valóban így van, de sokszoros áttétellel. A szent a regényben megkettőződik. A történet elején mintha önmagá-képében, a környék egykori püspökeként tűnne fel egy pillanatra. A mi Baudolinónk, Gagliaudo fia látni véli őt a ködben, bár kérdéses, hogy valóban látta-e: „Az volt velem a baj, Nikéasz úr, világeletemben, hogy amit láttam, mindig összekevertem azzal, amit csak szerettem volna látni”. Ettől kezdve nemhogy a józan realizmus lenne Baudolino történetének a fő motívuma, hanem épp ellenkezőleg, a képzelgés és a hazudozás: „Az én életem immár a hazugságnak szenteltetett”. Hamisítvány az egész történet mozgatója, János pap levele, s hamisak az ereklyék, melyekkel útjuk során Baudolinóék kufárkodnak, köztük a Gradalis, Krisztus kelyhe: egy egyszerű fakupa, melyet Baudolino apja szegényes háztartásából visz magával. A hazugság metafizikai méretűvé nő. Azoknak a képzeletbeli furcsa lényeknek az előképeként, melyekkel az utazók majd János pap országában találkozhatnak, Baudolino egy holtan világra jött torzszülöttnek lesz az atyja, aminek a jelentését így magyarázza: „a fiam a természet hazugsága lett”, „akkora hazug vagyok, s oly hazugul éltem, hogy még a magomból is hazugság sarjadzott”.

Ám a történet végén Baudolino is megkettőződik. Az oszloptetőn megismétlődik vele Szent Baudolino csodája, a történet a halott fiúval, akin nem lehet segíteni. Ily módon hasonul a szenthez, s azt a józan és realista üzenetet intézi híveihez, hogy „a világ dolgai úgy mennek, ahogyan menniük kell”. Egyébként a józanság és a realizmus

Gagliaudo és az alessandriaiak attribútumaként válik a regény egyik fő motívumává. (Baudolino egyik régi alessandriai társától halljuk a történet konklúzióját: „neveltséges olyasmit keresni, ami nincs. Az a fontos, ami van”.)

Baudolino képzelt és hazudozó természete elvászthatatlan attól, hogy született történetíró. Míg Nikétasznak hivatása a krónikaírás, ő az elbeszélés szenvedélyének megszállottjaként, a vele megesett történet értelmének kutatójaként meséli el és jegyzi fel gyermekkorától kezdve a megtörtént (vagy meg nem történt?) dolgokat: „Mindenem lett az írás, miután magával vitt a császár, a legkülönfélébb helyzetekben, táborozáskor, sátorban, lerombolt házak falának támaszkodva is buzgón nekiláttam”. Feljegyzéseiből keletkezett a *Gesta Baudolini*, mely aztán a János pap országába vezető kalandos úton elveszett.

A szituáció, melyben Baudolino és Nikétasz párbeszéde lezajlik, maga is történeti: pontosan meghatározott helyen és időpontban vagyunk, Nikétasz palotájában, 1204. április 14-én, háttérben a keresztesek által feldúlt égő Bizánccal. E drámai napon Baudolinónak nincs más dolga, mint hogy elmondja élete történetét, s Nikétasznak, hogy azt meghallgassa.

A történet – Ecótól megszokott módon – többféle műfaji elvárásnak tesz eleget: olvasható történeti regényként, kalandregényként, bűnügyi történetként vagy egyszerűen meseként. A szituáció és az egész kerettörténet leginkább azt sugallja, hogy történeti regényt tartunk a kezünkben. S valóban, csakúgy mint *A rózsza nevében*, a *Baudolinó*ban is megtalálható a hagyományos értelemben vett történeti elbeszélés számos eleme.

Kezdjük azzal, hogy Eco a cselekményt ismét kedvenc korszakába, a középkorba helyezi. Ezen belül, Manzoni jó tanítványaként, megfelelő arányban keveri a történeti vagy legalább a legendákból ismert személyeket (Barbarossa Frigyes, Szent Baudolino, Gagliaudo, Nikétasz, Freisingeni Otto, Raimand von Dassel stb.) és a költött szereplőket (Baudolino és társai), a történelemkönyvekből ismert eseményeket (Alessandria ostroma, a lombard liga és Barbarossa harca, a legnanói csata, Barbarossa keresztes hadjárata, Bizánc feldúlása) és a kitalált kalandokat (utazás János pap országába). Legalábbis egy bizonyos pontig ragaszkodik a valóságos földrajzhoz, s a történeti munkákhoz hasonlóan pontos évszámokkal megadott időrendben helyezi el az eseményeket, szigorú kronológiai kód segítségével szabályozva az elbeszélés menetét és ritmusát. Tudomást szerzünk például arról, hogy Szent Baudolino 1155 decemberében jelenik meg Baudolino előtt; hogy hősünk 1276-ban részt vesz a legnanói csatában; hogy 1187-ben Szaladin elfoglalja Jeruzsálemet; hogy Frigyes 1189 márciusában elindul a keresztes hadjáratba, majd 1190-ben a folyóba vész (vagy gyilkosság áldozata lesz), s hogy Baudolino és csapata ezután indul el felkutatni János pap országát. Így tehát Baudolino kalandjainak háttérben a középkor valóságos történetének számos epizódyszerű vagy nagy kihatású eseménye elevenedik meg.

Ám az a mód, ahogyan Eco beilleszti a fikciót egy történeti eseménysorba, csak a történelemábrázolás, illetve a történeti problematika egyik szintjét képviseli, hiszen a Nikétasz és Baudolino közötti párbeszédben kibontakozó kerettörténet a történelemre és a regénybeli történetre való folyamatos reflektálás metaszintjét is létrehozza. Nevezzük az előbbi *Historia*¹-nak (H¹), az utóbbit *Historia*²-nak (H²). A kettő persze összefonódik. Ahhoz, hogy H² nyíltan és átfogó módon van jelen a szövegben, nyilvánvalóan hozzájárul, hogy H¹ szintjén Baudolino maga is krónikás, s hogy olyan mes-

terei vannak, mint Freisingeni Otto és Rahewin, akiknek a gesztáit és krónikáit több helyen is kommentálja.

H² a megtörtént történelem és az elbeszélte történelem viszonyára, az elbeszélte történelem igazságára, a történelem és a történetírás értelmére vonatkozó narratológiai, hermeneutikai és történetfilozófiai kérdések tematizálásának a helye. Szögezzük le mindjárt: attól, hogy ehhez hasonló kérdéseket vet fel, a szöveg nem elméleti jellegű, s nem tekintendő a történelemről szóló általános tézisek illusztrációjának. Ecónak – mint többi regényében is – sikerül fából vaskarikát csinálnia, vagyis megoldja azt a feladatot, hogy az elméleti gondolkodás körébe tartozó kérdéseket, melyekkel tudósként is foglalkozott, narratív formában fogalmazza újra. A szereplők szájába adott reflexiók mindig úgy hatnak, mint cselekvésük valóságos mozgatórugói vagy a történet fordulatainak előidézői. Ez alighanem csak ironikus módon lehetséges. A történetek igazságának és jelentésének problémája Baudolino számára mindig *saját* problémájaként, a saját történetére és annak elbeszélésére irányuló távolságtartó reflexió részeként jelenik meg, s persze többféle választ lehetővé tevő különböző formákban.

Az egyszerűbb kérdések közé, szinte még a H¹-hez tartozik a krónika igazságának a problémája. Freisingeni Ottó kétszer is belefog abba, hogy megírja Világkrónikáját, mivel az első változatot Baudolino lekaparta a pergamenről. Közben azonban megváltozik Ottó eredeti, az emberiségről és történetéről alkotott pesszimista koncepciója, mert megbízást kapván Frigyes tetteinek megörökítésére, megváltoztak az ezt meghatározó szempontok és érdekek. (Frigyes nagy tettei nem mesélhetők el egy hanyatló világtörténet részeként.) Vajon mi lett volna, ha Baudolino nem teszi tönkre Ottó krónikáját, ha Ottó megírja pesszimista világtörténetét, s ezért nem írja meg a *Gesta Frideici imperatorist*? Erre a következő választ kapjuk: „minthogy az utánunk jövők eme *Gestából* tudják majd meg, hogy Frigyes mit csinált, mit nem, könnyen kiszülhetett volna, hogy ha az első verziót le nem vakarom, akkor Frigyes végbe sem vitte mindazt, amit szerintünk végbevitt”.

Vegyünk egy másik példát. Miután Nikétasz végleg szem elől veszi Baudolinót, azzal a kérdéssel kerül szembe, hogy hogyan illessze be barátjának történetét Bizánc utolsó napjainak krónikájába, melyet előbb-utóbb meg kell írnia. Jóllehet Baudolino menti ki a fosztogató és gyilkoló latinok kezéből Nikétaszt, a bölcs Paphnutiosz azt tanácsolja, hogy hagyja ki Baudolinót a történetből: „Változtass kissé az eseményeken, mondd, hogy velenceiek siettek a segítségedre. Jó, tudom, nem ez az igazság, no de hát egy-egy nagy história kis igazságain bátran változtathatunk, hogy a nagyobb igazság jobban kidomborodjék.”

Mindkét példa meglehetősen relativizmust sugall a történet igazságkritériumait illetően. Az utóbbi még összeegyeztethető azzal a nézettel, hogy egy krónikának elvileg a tőle függetlenül megtörtént eseményekről kell beszámolnia. A krónikaíró céljától, szándékától és mondanivalójától függően szabadon bánhat ugyan az eseményekkel, maga dönthet arról, hogy mit foglal történetébe és mit hagy ki, elbeszélésének igazsága mégiscsak abban áll, hogy a szóban forgó események megtörténtek vagy sem. Az igazság manipulálható, de létezik. A probléma az, hogy hogyan bogozzuk ki.

Baudolinónak azonban a saját történetével ennél sokkal komolyabb problémája van. Hazugságai egészen más természetűek, mint a Bizánc utolsó napjait majd elferdítve megíró Nikétasz manipulációi. Kalandjai azzal kezdődnek, hogy azt hazudja a falujába tévedő Frigyesnek: Szent Baudolino megjósolta, hogy meg fogja hódítani Terdonát, az éppen ostromlott várost, s magának a jóslatnak a következményeképpen a város

el is esik. Az epizódból, mely az önbeteljesítő jóslatok szerkezetét mutatja, Baudolino azt a tanulságot vonja le, hogy a szavak önmagukban is tettek vagy események: egy történet bekövetkezhet pusztán azáltal, hogy elmeséljük. Azért nem tudja megkülönböztetni a képzelgést vagy a hazugságot a valóságtól, mert amit elképzelt vagy hazudik, valósággá válik. Nikétasz így vélekedik Baudolinóról: „Baudolino úr azt sugallja, hogy [...] akkora hatalma van, hogy egy-egy elejtett mondata is legott valósággá válik.” Maga Baudolino pedig azt mondja Nikétasznak, hogy amíg csak lódtott, csupa olyasmit eszelt ki, „ami nem volt igaz, de igazzá vált”.

Nincs tehát a történet elbeszélésétől független történet. Más szóval a történelem egyszerre történés és elbeszélés, vagy ahogyan Benedetto Croce mondaná, tett és gondolat. Nem arról van szó, hogy a történés mint *brutum factum* jön létre az elbeszélés által, hanem arról, hogy *jelentése* vagy *értelme* függ attól, hogy elbeszéli-e vagy sem. Márpedig nincs értelem nélküli, pusztán *brutum factum*ként felidézhető történet. S igazából ezzel jutottunk el Baudolino problémájához. Elvesztvén a *Gesta Baudolinii* nemcsak feljegyzéseit veszítette el, hanem múltját is: „Nem a tényekre nem emlékszem; értelmezni nem tudom őket”.

Nikétasz azzal biztatja Baudolinót a mesére, hogy „nincsenek értelmetlen históriák”, Baudolino pedig megérti, hogy azért kell mesélnie, hogy története visszahódításával-megalkotásával eljusson a dolgok velejéhez. A mesének pedig mindig *valakizhez* kell szólnia: „mindig jó, ha van, akinek a történetíró meséljen, mert magának is csak így tud jól mesélni.”

A formális kritériumok szerint a regény negyven fejezetéből az első huszonötöt olvashatjuk kifejezetten történeti regényként. A János pap országába vivő út már egy szörnyek és torzszülöttek lakta fantasztikus birodalomba viszi az olvasót. A regény mégsem szakad két részre, a történeti valóság elemeiből és a mesés motívumokból építkező fejezetekre, hiszen „János pap országa” és a róla szóló legenda szintén történeti realitás. Nem árt emlékeznünk arra, hogy a Kína határainál elterülő keresztény-tatár királyság, melyről a XI. és XII. században gyér, de fantáziadús híradások érkeztek Európába, valóban létezett, s történeti tény, hogy III. Sándor pápa (akitől Eco Alessandriája a nevét kapta!) kapcsolatot kívánt teremteni a mitikus János pappal, ha másért nem, azért, hogy alattvalóinak fejéből kiverje a nesztoriánus eretnokséget. Tegyük hozzá: az utazásra való felkészülés története, középpontjában a Barbarossa meggyőzésének szándékával fabrikált hamis dokumentummal, János pap levelével, lényeges részét alkotja a regény történeti problematikájának.

A hamis levél történetét persze olvashatjuk *farce*-ként, paródiaként vagy a mai viszonyokra is alkalmazható politikai allegóriaként, főleg amikor ilyen és hasonló párbeszédre esik a tekintetünk: „Kell egy dokumentum, amely tanúsítja, hogy János pap létezik, amelyből kiderül, hogy kicsoda ő, hol van, hogyan él. – Honnan vegyek ilyen dokumentumot? – Ha nem találsz, csinálj.” A levél elkészítése körüli bonyodalmakat mégis helyes elsősorban úgy értelmeznünk, hogy ezekben is a történet és az elbeszélés egymástól való kölcsönös függése mutatkozik meg. A hamis dokumentum létrehozásával megteremtődik az a világ, melyet Baudolino és társai majd valóban felfedeznek. János király országa – az összes lényel együtt, mellyel a képzelet benépesíti – létezik, mert mások is hitelt adnak János király levelének, melynek hamis voltáról senkinek sincs inkább tudomása, mint Baudolinónak. A képzeletszülte világ valóságos volttá hoz világosan az ontológiai istenérv kínálja a mintát. Nem véletlen, hogy – finoman kidolgozott szellemes megoldásainak egyikeként – Eco ezt az érvet is szájába adja a

Barbarossával vitatkozó Baudolinónak: „Apámuram, most még ígéretesebb a dolog, mint volt, hisz korábban tarthattál tőle, hogy csak a képzeletem szülte a János pap országát, most ellenben megtudhattad, hogy a görög baszileusz és a római pápa is hisz benne; márpedig én Párizsban azt tanultam, hogy ha az eszünk fogalmat tud alkotni olyasvalamiről, aminél nincs nagyobb, akkor bizonyos, hogy az a valami létezik is”.

Pndapetzimben többek közt olyan furcsa lényekkel ismerkedünk meg, mint az egy lábú és gyors futású szkiapódok vagy a szemüket és szájukat mellükön hordó blemmük, s egy unikornis társaságában itt tűnik fel Baudolino szerelme, Hüpatia is, aki szintén különös, álomszerű lény: egy hüpatia. A hüpatiak, akik csak leírások és nem tulajdonnevek segítségével azonosíthatók, az alexandriai filozófusnő, Hüpatia neoplatonista tanait hirdetik mindenkitől elzárt közösségükben. A pndapetzimi kalandok természetesen újabb alkalmat kínálnak arra, hogy Eco narratív nyelvre fordítsa le a maga teoretikus problémáit. Az egyes epizódok a különböző fogalmi sémák ütközéséről szólnak, illetve arról, hogy a magunkkal hozott kulturális mintákat hogyan vetítjük rá soha nem észlelt dolgokra. Ilyen kérdéseket tárgyalt Eco a *Kant és a kacsacsőrű emlős* lapjain, ahol narratív formában felépített gondolati kísérletek segítségével rekonstruálta például, hogy az aztékok hogyan észlelhették az első általuk megpillantott lovat, vagy Montezuma a hírnökök leírása alapján milyen fogalmat alkothatott erről a lóról. (A lovak a pndapetzimi bennszülötteknek is gondot okoznak.) A *Kant és a kacsacsőrű emlős* egyik esettanulmánya Marco Polóról szól, aki egy valóságos történet Baudolinójaként számos olyan lényt figyelhetett meg, melyről korábban sem neki, sem egyetlen európai embernek nem volt tapasztalata, s azzal a problémával szembesült, hogy a rendelkezésére álló fogalmi készlet segítségével hogyan értelmezze a látottakat. (Később természetesen ugyanez volt a problémája a kacsacsőrű emlős első észlelőinek és leíróinak.) Érdekes és tanulságos, hogy Marco Polo az orrszarvút, első észlelésekor, kultúrájának egyik általánosan ismert képzeletbeli lényével, az unikornissal azonosította (bár hozzátette, hogy az unikornisok nem olyan szépek, mint ahogy mondani szokták róluk). Ez a nagyon fontos példa azt mutatja, hogy Baudolino problémái nagyon is történetiek. Baudolinóék esete az első szkiapoddal, akibe útjuk során belebotlanak, Marco Polo szituációjára emlékeztet. Azonnal tudják, hová tegyék a sohasem látott lényt, hiszen nemcsak olvastak és hallottak a szkiapodokról, hanem „János pap levelébe is beleírták” őket.

Regényeinek lapjain Eco gyakran szór el olyan jeleket, melyek az adott helyen valamilyen átvételre, forrásra, intertextuális összefüggésre utalnak (köztük saját könyveire.) Az előbbi epizódban is rábukkanunk egy ilyen jelre: a szkiapodot *Gavagai*-nak hívják. Ha valami, akkor ez a tény nyíltan, s persze nem kevés ironikus-önironikus tőltettel, jelzi a *Baudolino* és a *Kant és a kacsacsőrű emlős* közti kapcsolatot. Ismeretes, hogy a „gavagai” kifejezést a hasonló problémákkal foglalkozó amerikai filozófus, Quine eszelte ki egy gondolati kísérlet részeként, amelynek a keretében azt próbálta rekonstruálni, hogy mi történik a Baudolino és a szkiapodok találkozására emlékeztető interkulturális találkozás alkalmával: hogyan érti meg a nyelvész a bennszülött beszélőt? El tudja-e döntení, hogy a „gavagai” az éppen felbukkanó nyúlra, esetleg a nyúl egy részére utal-e, vagy hogy éppen azt jelenti-e, hogy „ott szalad egy nyúl”? Mármost feltűnő, hogy a *Kant és a kacsacsőrű emlős*-ben előfordul egy Vanville nevű város, mely rejtetten Quine-ra utal (teljes neve Willard Van Orman Quine), s melyen átfolyik a *Cavagai* folyó.

Lehet ez ironikus játék, az olvasó vagy a kritikus bosszantására a szövegbe rejtett talalós kérdés, de azért jobb, ha komolyan vesszük. A *Gavagai* nevű szkiapod gyors, mint a nyúl, és kusza görög beszédével azok közé a szereplők közé tartozik, akikkel kapcsolatban felmerül a nyelv, a kommunikáció és a kultúraközi megértés problémája. Szinte fölösleges hangsúlyozni, hogy Eco ezeknek a problémáknak szentelte munkássága javát.

A történet szempontjából Baudolino másik kitüntetett tulajdonsága, a hazudozás mellett, a nyelvtelenség: kivételes beszédképességgel és rábeszélő képességgel rendelkezik, kapásból képes megtanulni egy új nyelvet („Furcsa tehetség, Nikéasz úgy tudta, hogy eleddig csak az apostoloknak adatott meg ilyen”), bárkivel bármilyen nyelven szót tud érteni. Emellett nyelvalkotó, olyan valaki, aki a dolgoknak elsőként ad nevet: nomothetész, ahogyan Nikéasz is elismeri.

Baudolino nomothetész volta (és Ecóé!) már a regény elé bocsátott fiktív dokumentumban, hősünk első gyerekkori írásgyakorlatában szerephez jut. Ezeket az első feljegyzéseit Baudolino olyan nyelven írja, melyen még senki sem írt semmit. Eco itt nagy nyelvi bravúrral alkot meg egy nem létező nyelven elképzelt szöveget (amelyet – érdemes hozzátenni – Barna Imre nem kisebb bravúrral adott vissza fordításában). Történetileg értelmezve Baudolino teljesítménye abban áll, hogy formát próbál adni szülőföldje kiműveletlen és elszigetelt dialektusainak. Amikor első íráspróbálkozásáról maga is kijelenti, hogy nem tudja, milyen nyelven íródott, vagyis anyanyelve szinte nem is nyelv, akkor óhatatlanul újabb asszociációnk támad. A *Szent Baudolino csodájában* Eco Dante *De vulgari eloquenciáját* („A nép nyelvén való ékesszólásról”) idézi, ahol a költő Itália dialektusairól értekezve szót ejt Trento, Torino és Alessandria „igen rút népnyelvéről”. „Dante – emlékeztet a szóban forgó helyre Eco – nem valami kegyes Alessandriához”: „azt mondja, hogy azok a zavaros hangok, amelyeket mifelénk hallatnak a népek, semmi esetre sem tekinthetők olasz dialektusnak, sőt [...] emberi nyelvnek is alig”. Így tehát Baudolino nyelvi problémáinak és teljesítményének bemutatásakor Dante alakja is megjelenik a regény rejtett kulturális utalásai között. Az egyik ilyen nagyon finom utalásra akkor bukkanunk, amikor a csodálkozó Nikéasznak Baudolino elmondja, hogy „még olyan népek is vannak, akik az igent úgy mondják, hogy *oc* (mint ismeretes, Dante nyelvtipológiája az *oc*, a *si* és az *oïl* nyelvek, vagyis a provanszál nyelv, az itáliai dialektusok és a francia nyelv megkülönböztetésén alapult).

Ha valakiről az olasz és az európai kultúra történetében elmondható, hogy nomothetész, az Dante, aki Itália dialektusainak céltudatos ötvözésével tökéletes nyelvet akart alkotni, s olyan maradandó újításokat vezetett be, melyek valóban felérnek egy nyelv megalkotásával. (Maga Eco mondja *A tökéletes nyelv keresése* Dante-fejezetében: „Dante Ádám nyomdokaiba akart lépni és túl akarta őt szárnyalni”). A nyelvalkotás, a bábeli nyelvzavar, a nyelvi sokféleség és a tökéletes ádami nyelv motívumai több epizódban is felbukkannak. Az egyik ilyen epizód Alessandria építése, amit Eco úgy mesél el, hogy félszemmel a bábeli történetre és annak kifejezetten dantei értelmezésére kacsint: „Volt abban (mármint Baudolino fraschetai beszédében) jócskán más is, amit másoktól, astiaktól, pavaiaktól, milánóiaktól, genovaiaktól, olyan környékbeliektől hallottam, akik egymás beszédét nem is értették. Építettünk mi arrafelé később egy várost, mindenfelé innen-onnan, toronyépíteni egybeszaladt népekkel, ők beszéltek pontosan ugyanígy. Vagyis ahogy én kitaláltam, azt hiszem.” Egy másik epizódban, a nagy utazásra való készülődés közben Baudolino egyik társa, Salamon rabbi elárulja, hogy azért akar eljutni János pap országába, mert úgy véli, „ott mind-

máig a Szent Nyelvet beszélük, az eredetét, azt, amelyet a Magasságos [...] Ádámnak adott, és amely a bábeli torony építésekor ment veszendőbe”.

Azokhoz a különböző formákhoz, melyekben a regény lapjain a nyelvprobléma megjelenik, tegyük hozzá a halandzsát, ahogyan azt Eco a fehér hunokkal vívott csata leírása során alkalmazza. Lehet, hogy van valamilyen kulcs ennek a szövegrésznek az olvasásához is („Mael nio, kui vai o les zeal, aepseno lezai tio mita” stb.), úgy tesz azonban, a halandzsának azzal a fajtájával van dolgunk, mely nemcsak értelmetlen vagy eltorzított szavakból áll, hanem a felismerhető szintaktikai rendet is nélkülözi. A klasszikus irodalomban Dante kínálja erre a leghíresebb, Eco által is sokszor emlegetett példát a *Pokol* Nimród-epizódjában („Ráfel mái ámech izábi álmi”).

A *Baudolinó*t anélkül is élvezettel lehet olvasni, hogy belemennénk az író által felkínált játékba, s elkezdenénk vadászni a különféle (említett és nem említett) irodalmi és filozófiai utalásokra, rejtvényekre vagy intertextuális összefüggésekre. (Bizonyára rövidesen sorjázni kezdenek azok a kommentárok, melyek a korábbi regényekről írt kritikákhoz hasonlóan az összes ilyen vonatkozást kigyűjtik a szövegből.)

A naiv olvasás lehetőségéről a krimi szál gondoskodik. Erről legyen elég annyi, hogy a *Baudolino* bűnügyi regényként a végpoénos történetek közé tartozik, vagyis egy váratlan utolsó csavar nyomán derül ki az igazi gyilkos kiléte, amikor már elfogadtunk egy jól kigondolt, hihető verziót, s fenéig kiélveztük, hogy a kirakós játék elemei milyen szépen illeszkednek egymáshoz. A két verzió nemcsak logikus, de azok megnyugtatósára, akik a történeti igazságigény kritériumai szerint olvassák a regényt, megjegyzem: mindkét megoldás összeegyeztethető azzal a történeti (vagy történetiként elfogadott) ténnyel, hogy Barbarossa Frigyes a keresztes hadjárat során vízbe fulladt.